

*Др Илија Бабић,  
ванредни професор Правног факултета, Српско Сарајево  
доцент Полицијске академије, Београд*

## **Мала предузећа и издавање хартија од вредности**

### **1. Обележја малих предузећа**

Мало предузеће не представља организациони облик предузећа предвиђен Законом о предузећима (ЗОП).<sup>1)</sup> У облике предузећа ЗОП је, наме, уврстио: привредно друштво, друштвено предузеће<sup>2)</sup> и јавно предузеће.<sup>3)</sup> Предузећа се, нарочито у правној теорији, разврставају на различите начине.<sup>4)</sup> Она се, с обзиром на величину, могу поделити на мала, средња и велика. Подела предузећа према вели-

1. "Службени лист СРЈ", број 29/96, 33/96, 29/97, 59/98 и 74/99.
2. Друштвено предузеће је реликт система социјалистичког самоуправљања насталог на основу Устава СФРЈ из 1974 и Закона о удруженом раду. Због тога је Закон о својинској трансформацији ("Службени гласник РС", број 32/97) предвидео својинску трансформацију у предузећу и другом облику организовања који располаже друштвеном капитал - види потпуније: Мирко Васиљевић, Драган Ђуричин, Владимир Познанић, *Водич за примену Закона о својинској трансформацији*, Економски институт, Београд, 1997.
3. Закон о предузећима Републике Српске ("Службени гласник РС", број 24/98) је по организационом облику предузећа разврстао на привредна друштва и јавна предузећа. За разлику од треће Југославије и Републике Српске Република Хрватска је донела Закон о трговачким друштвима ("Народне новине број 111/93), а Федерација БиХ Закон о привредним друштвима ("Службене новине ФБиХ", број 23/99) и њима је регулисала само привредна (трговачка) друштва.
4. Види: др Мирко Васиљевић, *Пословно право*, Савремена администрација, Београд, 1997, стр. 47 - 49; др Ивица Јанковец, *Привредно право*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Београд 1999, стр. 41 - 42.

чини претежно се заснива на економским мерилима и не поклапа се с организационим обликом предузећа.

Предузеће је мало ако у последњој пословној години испуњава најмање два од следећих критеријума: 1) да је просечан број запослених на основу часова рада до 50; 2) да је годишњи приход мањи од 8.000 просечних месечних бруто зарада запослених у Савезној Републици Југославији; 3) да је просечна вредност имовине (на почетку и на крају пословне године) мања од 6.000 просечних бруто зарада запослених у Савезној Републици Југославији (члан 3. став 2. Закона о рачуноводству).<sup>5)</sup> Новооснована предузећа разврставају се на основу података из свог текућег полугодишњег, односно годишњег рачуна и броја месеци пословања у току обрачунског периода. За време текуће пословне године предузећа се не могу поново разврстати. Савезни орган надлежан за послове статистике објављује до краја марта сваке године податке о просечној месечној бруто заради запослених у СРЈ за претходну годину. Народна банка Југославије - Завод за обрачун и плаћање, обавештава предузећа о разврставању у року од 60 дана од рока прописаног за предају годишњег рачуна на основу ког се предузећа разврставају, ако је дошло до промене у разврставању (члан 3. ст. 5, 6. и 7. наведеног закона).<sup>6)</sup>

Из критеријума на основу којих се предузећа могу сврстати у мала, средња или велика произилази да су мала предузећа у већини привреда најбројнија. Она су, не само због тога, вишеструко значајна.<sup>7)</sup>

Иако је поделу предузећа извршио према организационом облику Закон о предузећима, у члану 88, помиње и мала предузећа. Став 1. члана 88. ЗОП је обавезао друштва капитала да достављају суду који води регистар изводе из рачуноводствених исказа преузећа, консолидоване рачуноводствене исказа повезаних предузећа, извештај управе о пословању и извештај ревизора. У ставу 2. одређено је да се одредба става 1. тог члана "не односи на мала предузећа у смислу закона којим се уређује рачуноводство".

ЗОП оправдано полази од правила да су друштва капитала средња или велика предузећа. Стога налаже свим друштвима капитала (акционарским друштвима и друштвима с ограниченом одговорношћу) да регистарском суду достављају изводе

5. "Службени лист СРЈ", број 46/96 и 60/96.

6. Слично разврставање познато је и у упоредном праву - види, на пример: Paul Burns and Jim Dewhurst, *Small business in Europe*, Macmillan, London, 1986, стр. 193 - 202; др Дејан Поповић, др Гордана Илић - Попов, *Порескоправни њрејман малих и средњих ѡредузећа*, Право и привреда бр. 1-2/97, стр. 9. и 10; др Ненад Пенезић, *Управљање развојем малих ѡредузећа*, Задужбина Андрејевић, Београд, 1998, стр. 20 - 23.

7. Истиче се да мала и средња предузећа чине 99,8 % од укупно 15,7 милиона предузећа у Европској Унији, од чега 14,5 милиона запошљавају мање од 10 радника, а половина тог броја има само једног запосленог. Она запошљавају 66% свих запослених, стварају 60% БДП ЕУ, у њима се одвија 65% укупног обрта и у њих се инвестира више од половине укупних инвестиција у ЕУ - Предраг Урсић, *Мале фирме за велике ѡроблеме*, Пословни круг, јануар 1999, страна 34. Види и: Петар Бјелица, *Мала ѡривреда у функцији равномернијеј реѡионалној развоја Србије*, Економска мисао, бр. 1-2/98, стр. 107 - 109; др Илија Бабић, *Закон о ѡредузећима и сѡпайтус малих ѡредузећа*, Право и привреда бр. 5-8/99, стр. 99 - 101.

и извештаје. Одређујући да се та обавеза не односи на мала предузећа ЗОП, међутим, не искључује могућност да друштва капитала буду и мала предузећа. Обавеза достављања регистарском суду извода и извештаја није одређена за друштва лица (ортачко друштво и командитно друштво). Друштва лица су, ипак карактеристична за мала предузећа која се означавају и као породична друштва.<sup>8)</sup> И поред тога својство малог предузећа у СРЈ може имати било који организациони облик предузећа: друштво лица, друштво капитала, друштвено предузеће и јавно предузеће.

Бројне одредбе ЗОП којима је регулисано акционарско друштво указују да је оно предвиђено за ангажовање великог капитала те би се, углавном, сврставало у средње или велико предузеће.<sup>9)</sup> Акционарско друштво може бити и једночлано и тада га оснива једно физичко лице (члан 196. став 1. ЗОП). Ако се оснива на симултан начин (без јавног позива за упис и уплату акција) акционарско друштво може имати највише 50 акционара. Уколико то друштво испуњава два од наведених критеријума из члана 3. став 2. Закона о рачуноводству (независно од броја оснивача друштва, али ће у пракси мањи број запослених имати друштва која су основана симултано) имаће својство малог предузећа. Исто важи и за друштвено предузеће и јавно предузеће.

## 2. Појам хартија од вредности

Хартије од вредности се традиционално означавају као писане исправе у којима је садржано неко грађанско право тесно повезано са самом исправом.<sup>10)</sup> Издавалац исправе се обавезује да ће обавезу уписану у тој исправи испунити лицу које је њен законити ималац.<sup>11)</sup> Право имаоца писане исправе (хартије) тесно је повезано са исправом. Оно не може настати без исправе. Такође, преношење и вршење права из исправе не може се обавити без исправе. Стога у хартији од вредности постоји право на хартију од вредности, као ствари и право које је садржано у хартији од вредности, као облигационо право.<sup>12)</sup>

Према новој концепцији хартије од вредности се не везују искључиво за писану исправу него и за упис на рачун (депо рачун). Издавалац хартије од вредности

8. Види: др Драгана Кнежић - Поповић, *Мала и средња предузећа у уједињеном праву и новом југословенском законодавству*, Право и привреда, бр. 5 - 8/97, стр. 167. и 168.

9. Види: др Драго Дивљак, *Правни значај величине предузећа*, Право - теорија и пракса, бр. 1 - 2/97, страна 82.

10. Види: др Михаило Велимировић, *Банкарски послови и хартије од вредности*, Синекс, Београд, 1996, страна 61; др Славко Царић, *Хартије од вредности у југословенском позитивном праву*, Право и привреда, бр. 1-2/96, страна 21; др Мирко Васиљевић, *Пословно право*, Савремена администрација, Београд, 1997, страна 747; др Ивица Јанковец, *Привредно право*, Службени преглед, Београд, 1996, страна 563.

11. Члан 234. ЗОО је прописао: "Хартија од вредности је писмена исправа којом се њен издавалац обавезује да испуни обавезу уписану на тој исправи њеном законитом имаоцу".

12. Др Михаило Велимировић, *ibidem*.

не емитује писану исправу. Између лица које би било издавалац писане исправе и лица које би било титулар права из те исправе да је издата хартија од вредности настају правни односи као кад издавања писаних хартија од вредности. Хартија од вредности постаје књиговодствена, уноси се у компјутер и дематеријализује се.<sup>13)</sup> Таква решења усвојена су и у упоредном праву.<sup>14)</sup> Дематеријализоване хартије од вредности регулише и наше право. Члан 9. Закона о хартијама од вредности<sup>15)</sup> прописује да права и обавезе из хартије од вредности настају не само њеном предајом него и уручењем потврде ако се хартија од вредности не штампа. Такву потврду оверава банка код које емитент има депо - рачун.<sup>16)</sup>

Као хартије од вредности не сматрају се оне које уопште не садрже нека имовинска права, иако имају значај у настанку неког тог права (оверени уговор о замени непокретности, тестамент, папирни новац, исправе која представљају доказна средства - неке врсте полиса осигурања, непреносиви товарни лист, легитимациони папири и знаци и сл.).

## 2.1. Извори права

За све хартије од вредности основни извор права је Закон о облигационим односима (чл. 234 - 261). Поједине врсте хартија од вредности регулисане су посебним законима. Тако је Закон о хартијама од вредности<sup>17)</sup> регулисао следеће хартије од вредности: акцију, обвезницу, благајнички запис, комерцијални запис, државни запис, сертификат о депозиту, као и финансијски дериват којим се тргује на берзи.<sup>18)</sup> Закон о чеку<sup>19)</sup> и Закон о меници<sup>20)</sup> су регулисали односе који настају издавањем тих хартија од вредности. Ваздухопловни товарни лист и ваздухопловни преносиви товарни лист регулисани су Законом о облигационим односима и осно-

13. Види: др Миодраг Мићовић, *Дейо хартија од вредности*, Правни живот број 11/97, страна 88.

14. Тако је члан 3. став 1. Закона о хартијама од вредности Републике Српске ("Службени гласник РС", број 24/98) прописао: "Хартија од вредности је писмена исправа емитована у материјализованом или нематеријализованом облику, која власницима даје права у односу на емитенте у складу са законом и под условима емисије". Члан 142. став 2. Грађанског кодекса Руске Федерације (након што је у ставу 1. тог члана традиционално дефинисао хартију од вредности) одредио да се остварење и преношење права доказује и потврдом о хартији од вредности која је довољно утврђена у специјалном регистру (обичном или компјутеризованом).

15. "Службени лист СРЈ", број 26/95 и 28/96.

16. Види члан 20. ст. 3. и 4; члан 41. и члан 49. Закона о хартијама од вредности.

17. "Службени лист СРЈ", бр. 26/95 и 59/98.

18. Члан 2. Закона о хартијама од вредности. У правној литератури је истакнуто да финансијски дериват којим се тргује на берзи не испуњава битне особине хартије од вредности и да, сходно томе, није хартија од вредности.

19. "Службени лист ФНРЈ", бр. 105/46; "Службени лист СФРЈ", бр. 12/65, 50/71 и 52/73 и "Службени лист СРЈ", бр. 46/96.

20. "Службени лист ФНРЈ", број 104/46; "Службени лист ФНРЈ", бр. 16/65, 54/70 и 57/89 и "Службени лист СРЈ", број 46/96.

вама својинско - правних односа у ваздушном саобраћају (чл. 51 - 61),<sup>21)</sup> а теретница и поморски товарни лист, односно теретница и товарни лист у унутрашњој пловидби чл. 535 - 560. Законом о поморској и унутрашњој пловидби.<sup>22)</sup> Закон о уговорима о превозу у железничком саобраћају и Закон о уговорима о превозу у друмском саобраћају<sup>23)</sup> регулисали су преносиви товарни лист итд.

## 2.2. Подела хартија од вредности

Хартије од вредности се могу класификовати по више критеријума.

С обзиром на *врсту* инкорпорисаног права које садрже хартије од вредности се у југословенском праву могу поделити на: 1) стварноправне хартије (у којима је инкорпорисано стварно право на покретним или непокретним стварима - нпр. складишница, коносман, хипотекарно писмо); 2) облигационоправне хартије (садрже неко облигационо право - нпр. меница, чек, обвезница, кредитно писмо) и 3) хартије с правом учешћа - корпорационе хартије (садрже право учешћа неког лица као нпр. акције издате од акционарског друштва).<sup>24)</sup>

Хартије од вредности се, према начину одређивања имаоца права, могу разврстати на: 1) хартије на име, 2) по наредби и 3) на доносиоца. Хартије на име гласе на име одређеног лица и само лице на које хартија гласи може остварити права из хартије (нпр. ректа меница, штедна књижица на име). Хартије по наредби садрже име носиоца права али он може својом наредбом (изјавом) означити друго лице као имаоца тог права (меница, чек, складишница итд.). Хартије на доносиоца не садрже ознаку одређеног лица, а обавезују издаваоца те хартије да изврши обавезу из хартије сваком доносиоцу.<sup>25)</sup>

Према карактеру потраживања хартије од вредности се могу разврстати на новчане хартије од вредности и робне хартије од вредности. Новчане хартије од вредности имају за предмет новчано потраживање (чек, меница, обвезница, банкарски запис, комерцијални запис итд.), а робне хартије од вредности имају за предмет потраживање робе (складишница, преносиви товарни лист у друмском, железничком и ваздушном превозу, теретница итд.).<sup>26)</sup>

С обзиром на однос права из хартије према основном правном послу хартије од вредности се деле на апстрактне хартије од вредности и каузалне хартије од вредности. Из апстрактне хартије од вредности основни правни посао није видљив - тј. није познат разлог због кога се њен издавалац обавезао (кауза). Разлог обвезивања, међутим, постоји али он не произилази из хартије од вредности (типичне апстрактне хартије од вредности су меница и чек). Апстрактне хартије од вредно-

21. "Службени лист СРЈ", број 12/98 и 44/99.

22. "Службени лист СРЈ", број 12/98 и 44/99.

23. "Службени лист СРЈ", број 26/95.

24. Види: др Михаило Велимировић, *оп. cit.*, страна 69; др Славко Царић, *оп. cit.*, страна 28.

25. Поред ових могу бити издате алтернативне и мешовите хартије од вредности - види: др Мирко Васиљевић, *оп. cit.*, страна 755.

26. Види: др Михаило Велимировић, *оп. cit.*, страна 71.

сти су неповољне за дужника а повољне за повериоца. Каузалне хартије од вредности су исправе у којима је видљива веза између њих и основног правног посла ради кога су издате. Из ових исправа видљив је правни посао који је настао пре него што је издата хартија од вредности (основни правни посао, тако, може бити уговор о превозу робе, уговор о ускладиштењу, уговор о превозу итд.). Каузалне хартије од вредности су, на пример: преносиви товарни лист у друмском, железничком и ваздушном превозу, складишница, теретница итд. Ова врста хартија од вредности је повољна за дужника (у случају спора доказивање постојања потраживања терети повериоца), а неповољна за повериоца<sup>27)</sup>.

Према начину постанка права из хартије од вредности, хартије од вредности се деле на конститутивне и неконститутивне (декларативне) хартије од вредности.

Издавањем конститутивних хартија од вредности настаје неко ново право које је констатовано у хартији од вредности, а није постојало пре њеног издавања. (на пример: меница). Неконститутивне хартије од вредности садрже право које није настало издавањем хартије од вредности него је постојало и пре издавања хартија од вредности (на пример: складишница, заложница, коносман).<sup>28)</sup>

### 3. Мало предузеће као издавалац хартија од вредности

#### 3.1. Уопште

У праву СРЈ следеће исправе имају својство хартије од вредности: 1) складишница, 2) чек, 3) меница, 4) акција, 5) обвезница, 6) благајнички запис, 7) комерцијални запис, 8) државни запис, 9) сертификат о депозиту; 10) преносиви товарни лист у друмском саобраћају 11) преносиви товарни лист у железничком саобраћају, 12) теретница и преносиви поморски товарни лист, 13) теретница и преносиви товарни лист у унутрашњој пловидби, 14) преносиви товарни лист у ваздушном саобраћају.

Издавање менице и чека, по правилу, није зависно од организационог облика предузећа и његове величине, и не би требало посебно говорити о тим хартијама од вредности.

Мало предузеће, међутим, не може издавати све набројане хартије од вредности. Тако благајнички запис може емитовати Народна банка Југославије, банка и друга финансијска организација, а комерцијални запис - друго правно лице. Државни запис може емитовати савезна држава и република чланица, а сертификат о депозиту издаје банка и друга финансијска организација.<sup>29)</sup>

27. Др Михаило Велимировић, *ор. cit.*, стр. 70. и 71; др Мирко Васиљевић, *ор. cit.*, страна 754; др Славко Царић, *ор. cit.*, страна 28.

28. Др Зоран Антонијевић, *Привредно право*, Савремена администрација, Београд, 1976, страна 436; др Ивица Јанковец, *ор. cit.*, страна 573; др Славко Царић, *ор. cit.*, страна 29. У правној науци су истакнуте и друкчије поделе хартија од вредности - види: др Мирко Васиљевић, *ор. cit.*, стр. 753 - 755; др Ивица Јанковец, *ор. cit.*, стр. 571 - 574; др Михаило Велимировић, *ор. cit.*, стр. 69 - 72.

29. Види члан 43. став 2, члан 44. став 2. и члан 51. Закона о хартијама од вредности.

Правило је да се у поморској и унутрашњој пловидби, у железничком, друмском и ваздушном саобраћају издаје непреносиви товарни лист који нема својство хартије од вредности. У овим врстама саобраћаја се, међутим, може издати и преносиви товарни лист који тада има својство хартије од вредности.<sup>30)</sup>

Издавање ограничавамо на хартије од вредности које најчешће може издавати мало предузеће и то: 1) складишницу; 2) акцију; 3) обвезницу; 4) теретницу.

### 3.1. Складишница

#### 3.1.1. Појам

Складишница је хартија од вредности коју издаје складиштар, а потврђује да је у тој исправи наведену робу примио на чување и да је обавезан да робу преда законитом имаоцу складишнице (или дела складишнице). У тој хартији је инкорпорисано право на роби (право својине односно залог) која је предата у складиште и чије се ускладиштење на тај начин потврђује.<sup>31)</sup> Стога је она стварноправна и каузална хартија од вредности (повезана је са уговором о ускладиштењу тако да се из ње види шта је предмет ускладиштења). Складишница је традициона хартија од вредности. Преносом складишнице или њених делова преноси се и стварно право на робу која је ускладиштена. Законити ималац складишнице има и право својине на ускладиштеној роби.<sup>32)</sup>

#### 3.1.2. Издавање

Издавалац складишнице је складиштар који је на основу закона овлашћен да за робу примљену на ускладиштење изда складишницу. Складиштар издаје складишницу само на захтев оставодавца (члан 740. Закона о облигационим односима).<sup>33)</sup> За издавање складишнице овлашћена су јавна складишта и царинска складишта.<sup>34)</sup>

Услугама ускладиштења робе могу се бавити и мала предузећа, ако су такву делатност уписала у судски регистар, а испуњавају минималне здравствене и техничке услове за обављање те делатности. Право на обављање спољнотрговинског пословања предузеће стиче тек даном уписа тог пословања у регистар код савезног органа надлежног за економске односе са иностранством.<sup>35)</sup> Услуге ускла-

30. Види: др Михаило Велимировић, *op. cit.*, стр. 202 - 205; др Мирко Васиљевић, *op. cit.*, страна 865; др Зоран Миладиновић, *Преносиви товарни листи у железничком саобраћају*, Правни живот, број 11/96, стр 341 - 350.

31. Др Светислав Аранђеловић, *Уговор о ускладиштењу*, Београд, 1990, Институт друштвених наука, страна 71.

32. Др Михаило Велимировић, *op. cit.*, страна 207.

33. "Службени лист СФРЈ", број 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89 и "Службени лист СРЈ", број 31/93

34. Види: др Светислав Аранђеловић, *op. cit.*, страна 72; др Михаило Велимировић, *op. cit.*, страна 206.

35. Види члан 5, а у вези са чланом 22. Закона о спољнотрговинском пословању ("Службени лист СРЈ", број 46/92, 16/93, 24/94, 28/96, 29/97, 59/98).

диштења робе могу се пружити у железничким станицама и осталим местима међународног саобраћаја, као и у другим јавним складиштима. Ускладиштење робе сматра се, нарочито, прихватање, чување и сортирање робе, издавање складишница и други послови у вези са робом по налогу страног лица, као што су утовар, истовар, обављање царинских формалности и осигурање робе (члан 33. ст. 3. и 4. Закона о спољнотрговинском пословању). Мало предузеће, осим тога, може са страним лицем закључити и уговор о продаји стране робе са консигнационих складишта у земљи (види члан 37. Закона).

Страна роба која се увози односно домаћа роба која се извози може бити смештена у железничко - царинске магацине, царинска складишта, царинска смештишта, консигнациона складишта, специјализована складишта стране робе и робе домаће производње, централна складишта, у слободне царинске зоне, у просторије у којима се одржавају међународни сајмови и изложбе и у слободне царинске продавнице (члан 103. став 1. Царинског закона).<sup>36)</sup> Наведена складишта се могу отварати у месту у коме је седиште царинарнице или њене организационе јединице, односно ако је у њему организована царинска контрола.<sup>37)</sup>

Мало предузеће које обавља послове ускладиштења робе дужно је, као и било који други складиштар, да изда складишницу оставодавцу на његов захтев. Складиштар издаје складишницу након што је закључен уговор о ускладиштењу и роба предата у посед складиштара.<sup>38)</sup>

### 3.1.3. Састojци и садржина

Складишница се састоји од признанице и заложнице и морају се позивати једна на другу. Садржина признанице и заложнице одређена је законом (члан 741. став 2. ЗОО). Правило је да складиштар издаје складишницу за сву робу коју је оставодавац предао складиштару на чување. Оставодавац, међутим, може захтевати да складиштар подели робу на одређене делове и да му за сваки део изда посебну складишницу. Свака складишница издата за део робе као хартија од вредности може се самостално преносити.

### 3.1.4. Преношење

Складишница и заложница могу се преносити индосаментом, заједно или одвојено. Складишница по наредби може се конвертовати у складишницу на име ако се у њу унесе "ректа клаузула". Није дозвољено издати складишницу на доносиоца јер у њој мора бити уписано име имаоца складишнице (ремитента).<sup>39)</sup> Признаница се може преносити без заложнице. Најчешће се претходно преноси заложница. Преношењем заложнице даје се у залогу роба која се налази у складишту ради обезбеђења неког потраживања повериоца. Након тога преноси се признаница.

36. "Службени лист СРЈ", број 45/92, 16/93, 50/93, 24/94, 28/96, 29/97, 59/98.

37. Види члан 104. Царинског закона.

38. Види: др Светислав Аранђеловић, *op. cit.*, страна 73.

39. *Ibidem*, страна 208.

Преношењем заложнице залаже се роба у складишту без њеног изношења и предавања заложном повериоцу. Ималац заложнице стиче својство повериоца и право имаоца хартије од вредности. Заложница се преноси пуним индосаментом и у њу морају бити унесени састојци одређени чланом 746. став 2. ЗОО. Индосамент мора садржати потпис индосанта и износ потраживања обезбеђен заложеном робом.<sup>40)</sup>

## 3.2. Акција

### 3.2.1. Појам

Акција је хартија од вредности која гласи на одређену номиналну вредност која представља део основног капитала акционарског друштва.<sup>41)</sup> Збир номиналних вредности свих акција чини основни капитал акционарског друштва (члан 187. став 2. ЗОП). Акција је исправа којом се потврђује да је њен ималац унео неку имовинску вредност у друштво. На основу тога ималац (власник) акције не стиче стварна права над имовином коју је унео у друштво<sup>42)</sup> него чланска права предвиђена законом.<sup>43)</sup> Супротно томе истиче се да се акцијом доказује и остварује право својине (сусвојине) акционара на акционарском друштву као правном лицу.<sup>44)</sup>

### 3.2.2. Издавање и преношење

Акције издаје акционарско друштво које је уписом у судски регистар стекло правни субјективитет (члан 5. ЗОП).<sup>45)</sup> Ништаве су акције издате пре уписа друштва у регистар.<sup>46)</sup> Банка и друга финансијска организација (изузев штедно - кредитне задруге) оснива се као акционарско и друштво и може издавати акције.<sup>47)</sup>

40. Др Светислав Аранђеловић, *op. cit.*, страна 83.

41. Упореди: др Мирко Васиљевић, *Привредна друштва*, Удружење правника у привреди, Београд, 1999, страна 238; др Ивица Јанковец, *op. cit.*, страна 746; др Михаило Велимировић, *op. cit.*, страна 177; др Јакша Барбић, *Закон о трговачким друштвима, 2. дио, водич за читање Закона*, Загреб, 1995, страна 110; др Милан Бартош, *Основи приватног права*, Издавачко предузеће "Труд", Београд, без године, страна 290; члан 12. Закона о хартијама од вредности.

42. Види: др Јакша Барбић, *op. cit.*, страна 746.

43. Види чл. 220. и 221. ЗОП и чл. од 21. до 25. Закона о хартијама од вредности. Оправдано се запажа да: "сама реч деоница има два значења: скуп права и дужности, везаних за чланство у деоничком друштву и исправа, којом је изражено чланство и с њом спојена права и дужности" - Николај Д. Пахоруков, *Трговачки закон за Краљевину Југославију*, Геца Кон, Београд, 1938, страна 230.

44. Др Михаило Велимировић, *op. cit.*, страна 178.

45. Види: др Ивица Јанковец, *op. cit.*, страна 746; др Михаило Велимировић, *op. cit.*, страна 179; др Драган Голубовић, *Основне карактеристике акције*, Правни живот број 11/96, страна 356. Члан 226. став 1. Трговачког закона за Краљевину Југославију је прописао: "Пре уписа друштва у трговачки регистар права из преузимања или уписивања деоница не могу се преносити правним послом међу живима с правним дејством према друштву".

46. Др Зоран Арсић, Акцијска исправа, Право и привреда бр. 3-4/2000, страна 16.

47. Види чл. 2,3. и 4. Закона о банкама и другим финансијским организацијама - "Службени лист СРГ", бр. 32/93, 61/95 и 44/99.

Акције може издавати и друштвено предузеће, што је значајно за поступак својинске трансформације.<sup>48)</sup>

Акционарско друштво може, према раније истакнутим критеријумима, бити мало предузеће.<sup>49)</sup> Закон није прописао никакве специфичности за издавање акција акционарских друштава која се, по квантитативним показатељима, сврставају у мала предузећа.

Савезна комисија за хартије од вредности врши надзор над пословањем хартија од вредности. Она даје одобрење за емитовање акција и контролише пословање правних лица с акцијама.<sup>50)</sup> Одобрење Савезне комисије за хартије од вредности није потребно: 1) за емитовање акција при симултаном (истовременом) оснивању акционарског друштва (то ће најчешће бити мало предузеће), 2) акција у поступку својинске трансформације, 3) акција при статусним променама емитента, 4) акција на основу расподеле из остварене добити акционарског друштва, 5) дугорочних хартија од вредности од стране савезне државе и република чланица.<sup>51)</sup>

Акције су лако преносиве хартије од вредности. Могу се преносити на друга лица индосаментом и предајом. Оне се купују и продају на берзи односно тржишту хартија од вредности. Трговина хартијама од вредности може бити: 1) готовинска - пренос хартија од вредности са продавца на купца (индосаментом или простом предајом); 2) полуготовинска - депоновање хартија од вредности на депо - рачун и обрнуто; 3) полуготовинска - преношење хартија од вредности с продавца на купца, задуживањем и одобравањем њихових депо рачуна, односно преношење са депо рачуна даваоца залог на депо рачун имаоца залог.<sup>52)</sup> Промет акција не утиче на имовину акционарског друштва него се остварује у имовини преносиоца односно стицаоца акције.<sup>53)</sup>

### 3.3. Обвезнице

Обвезница је хартија од вредности којом се њен издавалац обавезује да ће имаоцу обвезнице у року њене доспелости исплатити износ номиналне вредности обвезнице и уговорену камату.<sup>54)</sup> Издају се на основу одлуке емитента или зако-

48. Види члан 392, а у вези са чланом 400. став 3. ЗОП.

49. Акционарско друштво могу основати правна односно физичка лица (члан 187. став 1. ЗОП). Ово друштво могу сукцесивно основати најмање два оснивача, а симултано и један оснивач (види члан 189. ЗОП).

50. Види чл. од 68. до чл. 90. Закона о хартијама од вредности и Уредбу о Савезној комисији за хартије од вредности и финансијско тржиште ("Службени лист СРЈ", број 36/95).

51. Члан 77. Закона о хартијама од вредности.

52. Члан 65. Закона о хартијама од вредности.

53. Види, на пример: Борисав Чолић, Акције и права из акција према Закону о хартијама од вредности и другим законима, *Судска пракса привредних судова*, билтен број 4, Виши привредни суд у Београду, 1999, страна 91.

54. Упореди: др Мирко Васиљевић, *оп. cit.*, страна 252; др Ивица Јанковец, *оп. cit.*, страна 754; др Михаило Велимировић, *оп. cit.*, страна 191; члан 32. Закона о хартијама од вредности. У правној литератури се обвезница одређује и као "исправа у којој је неко власнику те хартије обећао неку чинидбу" или само као "једна врста зајма" - др Данче Манолева - Митровска, *Издавање обвезница*, Правни живот број 10/97, страна 807.

на<sup>55)</sup> првенствено ради сакупљања слободних новчаних средстава, али служе и као средство плаћања и обезбеђења плаћања.<sup>56)</sup>

И поред извесне сличности обвезнице и акције (обе хартије су, по правилу, дугорочне, циљ им је да прикупе слободна новчана средства, имају одређену номиналну вредност итд) разлике између њих су значајније. Ималац акције стиче управљачка права у друштву, а ималац обвезнице нема таква права према издаваоцу. Акционар је члан издаваоца, а ималац обвезнице је поверилац њеног издаваоца.<sup>57)</sup> Обвезница даје имаоцу право на камату, док приход имаоца акције зависи од расподеле добити у акционарском друштву. Ималац обвезнице је поверилац издаваоца, а улог акционара представља имовину издаваоца акције итд.<sup>58)</sup>

Обвезнице се могу издавати на основу претходног одобрења Савезне комисије за хартије од вредности.<sup>59)</sup> Издаваоци обвезница могу бити: предузећа, банке, друга правна лица, држава (савезна и републике чланице) и јединице локалне самоуправе. Сходно томе, и мало предузеће може бити издавалац обвезнице.

### 3.4. Теретница (коносман)

#### 3.4.1. Појам

Теретница је робна хартија од вредности коју бродар (превозилац) издаје крцатељу терета на основу уговора о поморској или унутрашњој пловидби бродом.<sup>60)</sup> Овом исправом се, поред осталог, доказује да је између бродара и наручиоца превоза закључен уговор о превозу терета бродом одређене садржине и да је бродар преузео терет означен у теретници ради превоза.

Из теретнице проистиче какав је однос пошиљаоца робе (крцатеља) према примаоцу робе. Прималац робе на основу теретнице стиче право да у луци односно пристаништу одредишта преузме робу из те исправе.

Теретница се разликује од уговора о превозу. Овај уговор закључују бродар и наручилац превоза пре него што је терет предат на превоз, док је бродар дужан крцатељу, на његов захтев, издати теретницу, после завршеног укрцавања.<sup>61)</sup> Стога се у правној литератури<sup>62)</sup> теретница означава као једностранни правни акт који ствара самосталну обавезу бродара, независно од уговора о превозу терета бро-

55. Члан 39. став 1. Закона о хартијама од вредности.

56. Др Данче Манолева - Митровска, *op. cit.*, страна 816.

57. Др Мирко Васиљевић, *op. cit.*, страна 252.

58. *Ibidem*.

59. Види члан 71. Закона о хартијама од вредности. Члан 33. тог закона поделио је обвезнице у различите врсте

60. Упореди: др Зоран Антонијевић, *Хартије од вредности*, одредница у Енциклопедији имовинског права и права удруженог рада, том први, Службени лист СФР, Београд, 1978, страна 602; др Михаило Великировић, *op. cit.*, страна 198; др Мирко Васиљевић, *op. cit.*, страна 871; др Ивица Јанковец, *op. cit.*, страна 740; др Мирослав Павличић, *Поморска теретница - тенденције развоја*, Проблематика нових уговора у међународном транспортном праву, Институт за упоредно право, Београд, 1996, страна 23.

дом. Односи између бродара и пошиљаоца робе регулисани су уговор о превозу, а не у теретници. Односи бродара и примаоца робе, супротно томе, произилазе из теретнице а не уговора о превозу робе бродом.

Теретница је каузална хартија од вредности. Из теретнице произилази да је закључен уговор о превозу терета бродом и који су његови битни састојци.<sup>63)</sup> Ималац теретнице мора је поднети бродару да би могао преузети терет. Стога је теретница презентациона хартија од вредности. Она се уврштава у традиционе хартије од вредности. Наиме, преношењем ове хартије преноси се и право на терету означено у хартији. Преносом теретнице преноси се и право својине на терету иако се он налази код бродара.<sup>64)</sup>

#### 3.4.2. Издавање и пренос теретнице

Теретницу издаје бродар, на захтев крцатеља. Ако у унутрашњој пловидби крцатељ није затражио издавање теретнице, бродар или крцатељ имају право да захтевају да се изда товарни лист за ствари које су продате бродару. Товарни лист, међутим, није хартија од вредности и није преносив.<sup>65)</sup>

Битни састојци теретнице прописани су чланом 545. Закона о поморској и унутрашњој пловидби. Теретницу саставља бродар на основу писмених података крцатеља, а мора је потписати бродар или његов пуномоћник. У превозу у поморској пловидби бродар је дужан да изда крцатељу, на његов захтев, више примерака теретнице, назначјући на сваком примерку број издатих примерака. Бродар у унутрашњој пловидби издаје један примерак теретнице (чл. 542. и 543. Закона).

Теретница може да гласи на име, по наредби, или на доносиоца. Ако гласи на име теретница се преноси уступањем. Индосаментом се преноси теретница по наредби, а простом предајом уколико гласи на доносиоца.<sup>66)</sup>

Издавалац теретнице може бити мало предузеће без обзира на организациони облик, под условом да обавља делатност бродара у поморској односно унутрашњој пловидби.

61. Види члан 535. став 1. Закона о поморској и унутрашњој пловидби ("Службени лист СРЈ", број 12/98 и 44/99). Ако је терет предат бродару пре укрцаја крцатељ може да захтева да му бродар изда потврду о преузимању терета или теретницу која садржи уочљиву напомену "примљено за укрцај (теретница за укрцај).

62. Види, на пример: др Михаило Велимировић, *ibidem*.

63. Види члан 545. Закона о поморској и унутрашњој пловидби и др Зоран Антонијевић, *op. cit.*, страна 603.

64. Др Зоран Антонијевић, *ibidem*.

65. Др Иванка Спасић, *Поморски товарни листи*, Проблематика нових уговора у међународном транспортном праву, Институт за упоредно право, Београд, 1996, страна 33.

66. Ако у теретници, која гласи по наредби, није именовано лице по чијем налогу је бродар дужан да преда терет, терет се предаје по наредби крцатеља (члан 540. став 2. Закона о поморској и унутрашњој пловидби)..

---

### **Закључак**

Предузећа се уврштавају у мала на основу економских, а не правних мерила. Сходно томе, сваки организациони облик предузећа (по Закону о предузећима) може имати својства малог предузећа.

Издавалац хартија од вредности може бити мало предузеће, изузев ако их по закону могу издавати само одређена правна лица (на пример: банке и друге финансијске организације, савезна држава или републике чланице).

Мала предузећа најчешће у правном промету издају: складишницу, меницу, чек, акцију, обвезницу и теретницу.